

EKSTRA MATERIALE

FINN RASMUSSEN
PETER TYGESEN

AFRIKA

FORTID OG FREMTID
COLUMBUS

20. KAPITEL

Af Peter Tygesen

MOZAMBIQUE – EN DIVAN VED DET INDISKE OCEAN

Mozambique er et eksempel på de lande, der i det sydlige Afrika måtte gennem en blodig borgerkrig, før det hvide styre accepterede, at afrikanerne selv skulle styre deres land. I alle landene har det stort set betydet, at befrielsesbevægelserne lige siden har ment, at ingen andre har ret til at danne regering.

Fra midten af 1960'erne var stort set hele Afrikas befolkning blevet borgere i deres egne lande. Men i kontinentets sydlige ende var afrikanerne fortsat underlagt hvide regimer, der holdt dem nede med racistiske love og en økonomisk politik, der kun skulle gavne et lille, hvidt mindretal. Det gjaldt i Rhodesia (nu Zimbabwe) og i Sydafrika (som også herskede over Namibia). Desuden ville Portugal som det sidste europæiske land ikke opgave sit kolonistyre over Guinea-Bissau og Kap Verde i Vestafrika samt de kæmpestore sydlige kolonier Angola og Mozambique.

De hvide regimer afviste at forhandle forandringer med afrikanerne, og efterhånden opstod der i alle syv lande befrielsesbevægelser, der med våben forsøgte at frigøre sig fra den racistiske undertrykkelse for at skabe nye samfund baseret på retfærdighed, menneskerettigheder og demokrati.

Dette var midt under den Kolde Krig mellem Sovjetunionen og dennes allierede på den ene side og USA og dets vestlige allierede på den anden. I Afrika var de racistiske hvide regimer allieret med Vesten, som støttede regimerne med våben og investeringer og længe beskyttede dem i internationale organer som FN. Befrielsesbevægelserne måtte derfor hente støtte i de kommunistiske lande, som til gengæld så en mulighed for at svække Vesten ved at gøre den Kolde Krig 'varm' i Afrika.

Det førte til en tragisk udvikling. I alle landene vandt afrikanerne efterhånden deres frihed, men med voldsomme omkostninger i tabte menneskeliv og ødelagte muligheder

Den første Operation Dagsværk indsamling fandt sted i 1971, og gik til tre afrikanske frihedsbevægelsers kamp mod den portugisiske kolonimagt.

Mozambique er også et land, der efter år 2000 blev fremhævet som et af dem i Afrika, hvor det gik rigtigt godt økonomisk. Men de fattige indbyggere har ikke mærket meget til væksten. De er fortsat fattige bønder eller vandrearbejdere på evig jagt efter småjobs i Sydafrika eller i byernes hurtigt voksende slum.

Mozambiques rigsvåben er en fin afspejling af landets historie med befrielseskrigens vigtigste symboler i centrum: Bondens hakke, soldatens stormgevær og kravet om uddannelse for alle. Solen står op over det grønne land bag havet; det hele er omkranset af de vigtigste afgrøder, majs og sukkerrør – og oven over alting svæver revolutionens røde stjerne.

Danmark var fra slutningen af 1960'erne dybt engageret i kampen mod racisme og for demokrati i det sydlige Afrika, og mange danske organisationer var stærkt involveret i opgaven. For eksempel blev gymnasieelevernes organisation *Operation Dagsværk* grundlagt for at hjælpe med dette. Ved at give lønnen for én dags arbejde hjalp gymnasieelevernes første indsamling befrielsesbevægelserne i de portugisiske kolonier, også den mozambiquiske, *Frelimo*. Da denne fik magten i 1974, rejste mange hundrede danskere til Mozambique for at hjælpe Frelimo med at skabe et nyt samfund; deres ophold blev arrangeret af den organisation, der i dag hedder *Ibis*. Fra 1990 og frem til 2017 har Mozambique været en af de største modtagere af statslig dansk udviklingsbistand.

Land og historie

„En divan ved det Indiske Ocean“ er den mozambiquiske forfatter Mia Coutos poetiske beskrivelse af sit land. Placeret med ryggen op ad skarpe bjerge mod vest og med et lavt, skrånende sæde mod øst har det gennem århundreder haft opmærksomheden rettet bort fra kontinentets indre og ud mod havet.

Snesevis af oprindelige folkeslag beboede området, der i dag er

Mozambique; de er i dag smeltet sammen til 10 etniske hovedgrupper. Landet strækker sig mere end 2.400 kilometer langs det Indiske Ocean neden for det store centralafrikanske højland, og dets jord er hovedsagelig sand, udvasket fra højlandet og aflejret som savannebevoksede sletter på skråningen mod havet. Det er dårlig landbrugsjord, som er sårbart over for tørke, og statistisk set slår høsten fejl hvert tredje år på grund af dårlig regn. Landets brede flodsletter forsvinder regelmæssigt under store oversvømmelser, og voldsomme tyfoner hærger jævnligt.

Floddale og kystområder i Mozambique bliver tit oversvømmet. Så må folk redde sig selv og deres værdier op i træer og de få, små steder, der når over vandet.

Også i dag er magthavernes opmærksomhed mere rettet væk fra indlandets fattige bønder ud mod havets gasfelter og oversøiske investorer.

Peber og guld

Den 11. januar 1498 ankom en ny magt til kysten. Den portugisiske stat, det vil sige kong Manuel I, havde sendt kaptajn Vasco da Gama fra Lissabon med fire skibe for at finde søvejen til Indien. Formålet var at hente krydderier fra Østen til det europæiske marked, især peber fra Indien.

De arabiske handelsbyer på Afrikas østkyst var et let bytte for portugiserne, som erobrede dem alle og stjal, hvad der var af guld og andre varer i de arabiske handelshuse.

Portugal kaldte området sin koloni, selv om det reelt kun havde kontrol over de vigtigste kystbyer og nogle af floddalene. Vilde rygter fortalte om rige miner, men alle erobringstogter blev nedkæmpet af de lokale afrikanske folkeslag. Kolonien var derfor i århundreder reelt blot en række havnebyer, hvor skibe på ruten til Indien lagde til, ikke så meget for at handle som for at få friske forsyninger.

Oppe bag bjergkammene mod øst, hvor højsletten begynder, herskede tidligere mægtige *shonariger* (se kapt. 5). De udvandt guld af granitfjeldene, hvorefter det vandrede gennem en kæde af handelsfolk ned til kysten, hvor det blev købt af muslimske handelsfolk. Disse havde i århundreder sejlet sydpå fra Arabien med monsunens nordøstlige vinde mellem oktober og marts. Afrikas østkyst var et langstrakt marked, hvor varer fra Arabien, Indien og Kina blev vekslet til produkter fra indlandet, først guld, siden især elfenben og slaver. Enhver arabisk søkaptajn kendte byen *Sofala*, som lå ved Buziflodens munding og var berømt for sit rige marked for højlandets guld. Når vinden vender til modsat retning mellem april og september, kunne de sejle tilbage. Nord for Sofala indgik en stribe byer og øer alle i den store arabiske handelskæde med resten af verden.

Der var dog én vare, portugiserne efterhånden fandt ud af at købe i Mozambique: Mennesker. Fra slavehandelen for alvor kom i gang i 1700-tallet til midten af 1800-tallet blev 10-15.000 slaver årligt eksporteret til portugisernes langt vigtigere koloni, Brasilien.

Koloni til leje

Portugal kunne imidlertid ikke opretholde sin førerposition på Atlanterhavet og Det Indiske Ocean. De øvrige europæiske magter lærte af portugisernes skibskunst og i det efterfølgende våbenkapløb blev Portugal slået af Storbritannien, Frankrig og Holland, men endte igen som et fattigt land. Det lykkedes dog at fastholde kystbesiddelserne i det sydlige Afrika. Da de europæiske magter i slutningen af 1800-tallet delte Afrika mellem sig, stod Portugal derfor svagt. Med en kraftanstrengelse lykkedes det imidlertid i 1890'erne endelig også at få kontrol over landet mellem kysten og de østlige bjerge.

Britisk, fransk, belgisk og tysk imperialismen var drevet af deres succes mht. Europas industrialisering. Her tjentes store overskud, som de med fordel kunne investere i kolonier.

Men det underudviklede Portugal var fattigt og havde ingen penge at investere. Derfor blev kolonien Mozambique afhængig af udviklingen i de britiske kolonier i de omliggende lande. Snart snoede jernbaner sig fra Malawis kaffe- og teplantager, fra Rhodesias miner og farme, og fra Johannesburg rige miner ud til havnebyer i Mozambique. Jernbaner og havneanlæg var bygget og ejet af britisk kapital, mens Portugal fik en lille lejeindtægt.

Portugal havde ikke engang råd til at administrere kolonien, der er større end Tyskland, Polen, Østrig og Danmark tilsammen. Derfor udlejede Portugal simpelthen det meste af kolonien til tre store udenlandske kompagnier. Deres opgave var beskrevet som dels pacificering af de indfødte, dvs. at underkue de afrikanske indbyggere, dels *udvikling*, dvs. at drive en administration, bygge veje, og åbne for, at den portugisiske kirke kunne oprette missionsstationer. Kompagnierne hyrede deres egen hær og politistyrke og dømte efter love, de selv skrev. For at kunne betale for dette fik de ret til at inddrive skatter, udstede penge og frimærker og videresælge udvindingsretten til jord og mineraler.

Kompagnier 'glemte' imidlertid pligterne og nøjedes med goderne. De var stort set kun interesseret i én ting: At handle med mennesker. Den portugisiske stat var den sidste, det var lykkedes briterne at tvinge til et forbud mod slavehandel, men knapt var dette gennemført, før Portugal gav kompagnierne fribrev til at tvangsudskrive lige så mange arbejdere, de mente at have brug for til byggeri, vejarbejde, hushjælp, etc.

Snart var slaveriet reelt genindført, for kompagnierne krævede, at indbyggerne skulle betale skat i kontanter. Men da langt de fleste indbyggere i det uudviklede land ikke var i kontakt med nogen pengeøkonomi, tvang selskaberne dem til at afdrage skatten ved at arbejde i halve og hele år til en løn fastsat af selskaberne. Disse videresolgte arbejderne til plantage-, jernbane- eller havneselskaber. Det var slaveri i en ny form.

Det eneste område, som portugiserne selv klarede at administrere, var et lille hjørne helt mod syd. Her havde de store mineejere fra Johannesburgområdet trukket en jernbanelinje den kortest mulige vej ud til Det Indiske Ocean og bygget en havn i Delagoabugten. Omkring denne opstod en ny by, *Maputo* (opr. Lourenço Marques), som i kraft af forbindelsen til Afrikas økonomisk mest dynamiske område hurtigt voksede til at blive landets vigtigste. Således gik det til, at landets hovedstad for de fleste indbyggere ligger i den fjerne ende af det langstrakte land.

Kompagnistyret

Kompagnistyret er et af de skammeligste kapitler i Mozambiques uhyggelige historie. Niassa-kompagniet, der bestyrede det fjerneste nordvestlige område, var det mest kyniske, og det der leverede mindst udvikling. Historikeren *Malyne Newitt* karakteriserer kompagniet som en „forsamling af konkursryttere og spekulanter i Europa, og en lige så uappetitlig ansamling af lejesoldater og markkaptajner, der mere eller mindre forgæves med terror og udbytning forsøgte at hale penge og arbejde ud af enhver afrikansk bonde, de kunne lægge hånd på.“ Han opsummerer kompagniets forpligtelse til at levere økonomiske resultater og etablere en moderne stats institutioner som en „farceagtig fiasko“. Da selskabets koncession udløb i 1929 efter fyrré år, havde det reelt kun skabt den smule administration, det skulle bruge til at udbytte bønderne, men hverken uddannelses- eller sundhedstjeneste. Landeveje var der praktisk talt ingen af. Så sent som i 1927 bestod kompagniets indtægter stort set alene af skat, altså tvangsarbejde, og told på de varer, afrikanerne solgte og købte.

De private kompagnier kunne selv udstede frimærker lige som rigtige stater.

Den eneste trøst for de stakkels mennesker i Niassa, påpeger Newitt, var muligheden for, at områdets høvdinge kunne fastholde deres uafhængighed. Befolkningen kunne således fortsætte et liv efter traditionelt mønster langt uden for kolonistatens rækkevidde. I historiens lange perspektiv var dette dog en ringe trøst, for mens resten af landet blev integreret i kolonien med alle dettes negative sider, så trækker isolationen, som Niassa-området oplevede i det meste af kolonitiden, stadig i dag et spor af fattigdom gennem regionen.

Kilde: Malyne Newitt: *A History of Mozambique*. Indiana University Press, Bloomington And Indianapolis, 1995, p. 406.

Mere stat, mere udbytning

Da en fascistisk diktator, *Antonio Salazar*, i 1926 overtog Portugal, fyrede han kompagnierne og moderniserede kolonien gennem en udbytning, der var mere systematisk, kalkuleret og disciplineret end alt hidtil gennemført. Nu skulle udbytning af koloniens bønder forstærkes, så Portugal kunne skaffe udenlandsk valuta, især til at betale for opbygningen af industri i Portugal. Strategien lykkedes længe; langt ind i 1960'erne bidrog kolonierne med mere end halvdelen af Portugals valutaindtjening.

Samtidig brugte Salazar og hans efterfølger, *Marcello Caetano*, kolonierne som sikkerhedsventil. For at undgå oprør fra de mange fattige i Portugal, fik de gratis rejse og jord i kolonierne; her kunne de i stedet bruge kræfterne på at opbygge kolonien som butiksejere, fabrikanter eller embedsmænd. Den hvide befolkning i Mozambique steg fra 48.000 i 1950 til 200.000 i 1970, og høje betonhuse skød op i både Maputo og Beira som billige boliger for fattige indvandrere, hvoraf mange praktisk talt var analfabeter.

Mozambiques vigtigste havn blev bygget og ejet af britiske firmaer, der skulle bruge den til at sejle forsyninger ud og ind af deres kolonier længere inde i Afrika.

i skole. I 1930 var antallet af skoleelever i hele kolonien 164 europæiske børn, 26 indiske, 17 af blandet race og én afrikansk pige. Vi kender tallet, fordi Portugal dette år begyndte at oprette nogle få skoler for afrikanere; kolonimagten havde brug for et lille antal afrikanere, der kunne hjælpe med administrationen af kolonien. Men heller ikke mere. Ærkebiskoppen af Lissabon, *kardinal Cerejeira*, en af Salazarstyrets stærkeste støtter, forklarede: „Vi ønsker at lære de indfødte at skrive, at læse og at regne, men vi agter ikke at gøre dem til doktorer.“ Det var stik modsat den britiske kolonimagts mål: Den ville gerne gøre sine afrikanere til doktorer, og mange flere afrikanere i de britiske kolonier blev uddannet.

På trods af udviklingen i industri, plantager og transport havde Mozambique dog fortsat kun to egentlige byer, Maputo og Beira. I de vidtstrakte landområder var der hundreder af kilometer mellem de sjældne småbyer, et gadekryds eller to, opstået omkring et plantagehovedkvarter, en mine, eller små søvnige administrationscentre, der skulle overvåge det kolossale, tilbagestående opland.

Forbløffende få personer gik

Beira Tramway in 1912
ORAFs: N. Baalbergen

Sporvogn i Beira i 1912.
Uden hest og motor! Man
kan lige ane fødderne af
den afrikanske mand, der
skubber vognen.

I armene på Moskva

Efter Ghana blev selvstændigt i 1957, afstod Frankrig og Storbritannien hurtigt alle deres afrikanske kolonier. Det fattige, underudviklede Portugal kunne imidlertid ikke undvære indtægterne fra sine kolonier

og holdt hårdt fast i dem. Også i kolonien Guinea-Bissau og Kap Verde i Vestafrika samt i det kæmpestore Angola sad portugiserne hårdt på magten. Fattige, hvide indvandrere frygtede et magtskifte lige så meget som kolonistyrer, og alle tilløb til afrikanske protester blev voldeligt bekæmpet.

Inspireret af begivenhederne i andre afrikanske lande stiftede især vandrearbejdere, der havde besøgt nabolandene, sammen med de få uddannede høvdingesønner nye fagforeninger og borgerrettighedsorganisationer med krav om bedre vilkår.

I 1962 dannede de befrielsesfronten, *Frente de Libertação de Moçambique*, Frelimo, som portugiserne omgående forbød. Organisationen fik husly i nabolandet

Hyldestplakat for Frelimos første ti år med frihedskæmpere på march.

Tanzania, herunder oprettelse af militære træningslejre. Herfra trængte Frelimos frihedskæmpere fra 1964 ind over grænsen for at kæmpe mod kolonistyret.

Da Portugal var medlem af NATO, kunne Frelimo ikke modtage våben fra Vesten. Til gengæld var Sovjetunionen mere end villig til at hjælpe med både våben og instruktører til en kamp, der var rettet mod et NATO-land, dens ideologiske fjende.

Napalm var et af 1970'ernes mest beskidte våben – et kløbende brændstof, der blev nedkastet med bomber. Det var produceret i USA, kunne ikke slukkes med vand og nedbrændte som ingenting en landsby med beboere og dyr, hvis den blev ramt. Her inspicerer mozambiquiske frihedskæmpere en bombe fundet på en forladt portugisisk flybase. Foto: Tempo

Den kolde krig i Afrika

Tanzanias præsident, *Julius Nyerere*, forklarede i 1965, hvorfor han støttede væbnet kamp fra oprørere, der søgte våbenstøtte i de kommunistiske lande: Vi afrikanere kan ikke kæmpe med bue og pil. Vi bliver nødt til at have moderne våben. Hvis Vesten undlader at hjælpe os – og det er højst usandsynligt, at Vesten vil forsyne os med våben – så må vi tage imod våben fra kommunistiske lande.”

Havde den vestlige verden taget sin egen doktrin om menneskerettigheder og demokrati alvorligt, havde racismestaterne i det sydlige Afrika været uden allierede. I stedet forsyndede Frankrig, Tyskland, Holland, Storbritannien og USA de hvide racister i Sydafrika, Rhodesia og de portugisiske kolo-

nier med diplomatisk beskyttelse, kommercielle investeringer og kampfly, krigsskibe, bomber, granater og napalm, og de hvide var gode til at fremstille deres kamp mod befrielsesbevægelserne som et forsvar mod kommunismen.

De afrikanske befrielsesbevægelser i Rhodesia, Namibia, Angola, Mozambique og Sydafrika blev med deres krav om menneskeværld jaget i armene på Moskva og Peking, der gerne gav våben og gode råd, men alt sammen for en ideologisk pris. De ville også påvirke det samfund, der skulle skabes efter befrielsen, i kommunistisk retning.

Presset fra befrielsesbevægelserne i de afrikanske kolonier medførte, at kolonistyrer i begyndelsen af 1970'erne begyndte at slå revner, og i april 1974 væltede en gruppe unge officerer det fascistiske styre. Portugals befolkning var klar til en demokratisk revolution og til at sætte kolonierne fri, og den 25. juni 1975 blev Mozambique selvstændigt under ledelse af befrielseshelten *Samora Machel*.

Frelimo havde vundet den fulde magt uden hverken et valg eller en folkeafstemning om den forfatning, de indførte. Med sovjetisk forbillede skabte de en étparti stat, der ikke gav plads til opposition mod nationaliseringen af jord, boliger, skoler, sygehuse og klinikker, nedlæggelse af kirkerne og afskaffelse af høvdingene. Landet skulle revolutioneres, alt skulle blive moderne i ét hug, og Frelimo mente at have den eneste rigtige opskrift på dette.

Hovedparten af de offentligt (hvide) ansatte flygtede til Portugal. Da stort set ingen mozambiquere havde fået en uddannelse, mistede landet i løbet af ganske kort tid stort set alle læger, ingeniører, økonomer, virksomhedsledere, sygeplejersker, byplanlæggere, håndværkere, bogholdere og så videre.

I stedet ankom Frelimos ledelse fra exil i udlandet. De fleste havde i mange år ikke set det land, de nu skulle styre. De kendte ikke befolkningen, og størstedelen af befolkningen kendte heller ikke dem.

Det var en katastrofe. Og snart blev det hele endnu værre.

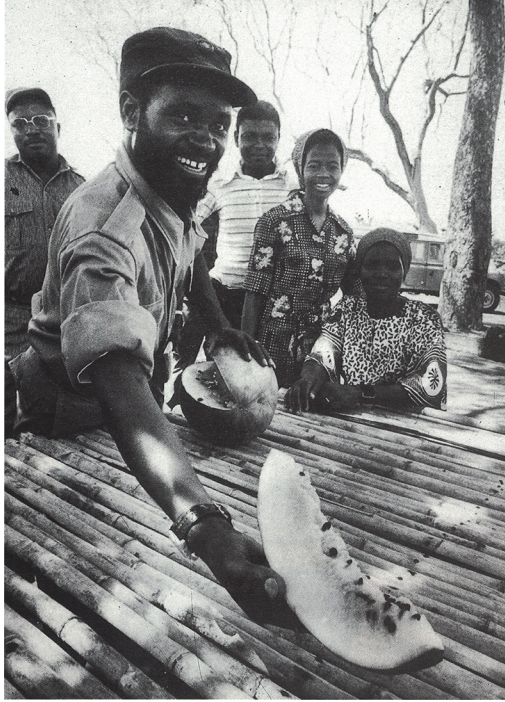
Fra asken i ilden

I nabolandet Rhodesia havde den hvide overklasse stadig magten over det sorte flertal. Lige som Tanzania havde hjulpet Frelimo, fik rhodesiske frihedskæmpere fra Robert Mugabes *Zimbabwe African National Union*, ZANU, nu baser i Mozambique. Herfra angreb de Rhodesia, som svarede igen ved at knuse Mozambiques broer, vandtårne, jernbaner, veje, lufthavne og elmaster. Tusinder af mozambiquiske civile mistede livet.

For at ramme ZANU inde i Mozambique oprettede Rhodesia en kunstig 'befrielsesbevægelse', *Resistencia Nacional da Mozambique*, Renamo, og hyrede fattige mozambiquere til at spionere og sabotere inde i Mozambique sammen med rhodesiske kommandosoldater.

ZANU vandt dog kampen, og i april 1980 blev Mugabe præsident over det nye Zimbabwe.

I Mozambique havde kampe og sabotage, overfald og nødvendigheden af militær beskyttelse imidlertid fastholdt en stemning af permanent mobilisering og krig. Desuden mødte Frelimo stigende folkelig modstand mod tvangsflytningen af bønder og afskaffelsen af høv-

Frelimos leder, Samora Machel, stod i spidsen for befrielseskrigen i bushen. Han var en uhyre populær leder af det frie Mozambique, og der var landsorg, da han i 1986 omkom i et flystyrt. Ingen i Mozambique var i tvivl om, at Sydafrikas hvide apartheidstyre stod bag styrtet og drabet på deres helt. Fotos: Kok Nam.

hudfarve. Nu iværksatte sydafrikanernes største befrielsesbevægelse, Nelson Mandelas *African National Congress*, ANC, det sidste, afgørende oprør for at vælte det hvide styre.

Men Sydafrika var rigt, regeringen havde stærke internationale allierede og den slog hårdt igen, især mod de nabolande, hvor ANC's ledelse og undergrundshær havde søgt ly. Ingen blev hårdere ramt end Mozambique.

dinge og andre traditionelle ledere. Partiets økonomiske politik efter sovjetisk forbillede førte til forbud mod private virksomheder og alt, fra landdistrikternes købmændsbutikker til store bomuldsspindier og kokospantager, skulle nu drives af statsansatte. Det magtede de ikke, og politikken blev en økonomisk katastrofe for landet.

Mange lande har ført en politik, der er resulteret i tab og underudvikling, men kun få har haft en nabo, der med fryd og energi skubbede til det hældende læs. En sådan nabo var Sydafrika i 1980'erne.

Efter Zimbabwe blev selvstændigt i 1980, var Sydafrika det eneste land i Afrika, hvor det stadig var statens politik at undertrykke sorte mennesker på grund af deres

Da det hvide rhodesiske styre faldt i april 1980, blev den kunstige mozambiquiske 'oprørsbevægelse' Renamo overdraget rub og stub til den sydafrikanske efterretningstjeneste med mænd, våben, køretøjer, radio-station og ledelse.

Organisationen fik nu til formål at ødelægge alt, hvad Frelimo havde opbygget; målet var at trække tæppet væk under landet. I sydafrikanske

Renamos terror foregik med USA's stiltiende vel-sigelse. Valget af *Ronald Reagan* som præsident i 1981 var et dramatisk tilbageslag for befolkningen i det sydlige Afrika. Ifølge hans doktrin skulle ethvert kommunistiske styre bekæmpes med alle midler. Den sydafrikanske regering udnyttede dygtigt Reagans doktrin ved beskrive ANC som en kommunistiske terrororganisation".

Spæde amerikanske forsøg under den foregående præsident *Jimmy Carter* på at isolere Sydafrika blev ophævet. Reagan satte ANC og dens ledelse, også *Nelson Mandela*, på listen over terrorister og støttede i stedet det hvide styre. For den afrikanske befolkning i Sydafrika og især nabolandene Mozambique, Namibia og Zimbabwe medførte det amerikanske præsidentskifte en blodig udsættelse af opgøret med apartheid. Det internationale samfund og intern amerikansk modstand tvang dog endelig fra 1984 Reagan til en anden kurs.

hænder voksede Renamo til en brutalt effektiv styrke. Renamos folk var især rekrutterede fra de folkeslag, der bor i grænseområderne til Rhodesia/Zimbabwe. I deres kamp mod Frelimo fik de støtte fra afsatte høvdinge og forbitrede bønder.

Det førte til en bitter borgerkrig, hvor Renamo terroriserede landbefolkningen med drab og mishandlinger, overfald på butikker, busser og biler og ødelæggelse af skoler, sundhedsklinikker og andre regeringsbygninger. Mere end en million mennesker omkom og næsten halvdelen af landets indbyggere flygtede fra landområderne til nabolande eller ind i de stadig mere overfyldte byer. Al udvikling gik i stå: landområderne var tomme, rygende ruinlandskaber, byerne sejlede i fattigdom og en sammenbrudt vand- og kloakforsyning. Overalt manglede folk mad, tøj, penge.

Da den Kolde Krig nærmede sig sin afslutning, og Sydafrikas hvide styre indså sit nederlag, kunne Mozambique, 17 år efter selvstændigheden, endelig få fred. Frelimo accepterede at ændre forfatningen, indføre kapitalisme og demokrati, og i 1992 indgik det en fredsftale med Renamo. FN indsatte en fredsbevarende styrke og forberedte det første demokratiske valg.

Ny selvstændighed

Mozambique afholdt sit første demokratiske valg i oktober 1994. Der var fred overalt; på landet såede bønderne deres marker; i byerne genåbnede forretningerne.

Man kan godt kalde tiden efter 1994 for „Mozambiques Anden Selvstændighed“; nu var Mozambique endelig frit til at vælge sin egen kurs. Bortset fra, at staten ikke havde penge til at betale sine ansatte; at havne, veje og jernbaner var sønderskudte; at bankerne ikke fungerede; at landet nu havde færre indbyggere, der kunne læse og skrive end i 1974; at det kort sagt var fallit.

Det ville kræve en kraftanstrengelse at genopbygge og komme videre. Men indsatsen blev leveret: Afbønderne, der genopbyggede deres landbrug med hakker og vandkander og stort set ikke andet. Af forretningsfolk, der arbejdede dag og nat for at skaffe de nødvendige importvarer og for at sælge det, som landet stadig havde at tilbyde. Af embedsfolkene; skolelærere, sygeplejersker, politibetjente og toldere, der alle gav et bidrag til, at samfundet igen begyndte at fungere. Og af de internationale donorer, der skød tilstrækkeligt mange penge ind i landet til, at embedsmændene fik deres magre løn, som de brugte på at købe majs, mel og kål og spinat fra bønderne og sukker, salt og te fra handelsmændene, så der igen kom gang i økonomien. Og endelig af regeringen, der satte gang i en politik, så landet kunne komme på fode.

Politisk har den anden selvstændighed været præget af fortsat rivalisering mellem Frelimo og Renamo, som er omdannet til politiske partier. Frelimo ser sig selv som landets eneste retmæssige hersker, fordi den befriede landet fra de hvide undertrykkere.

Efter valget i 1994 var Frelimo rystet over, at Renamo havde fået mere end en tredjedel af stemmerne. Hvordan kunne folk dog stemme på et parti, hvis soldater havde skåret ører og næser af folk, og som havde indledt en krig, der kostede en million mennesker livet? Et parti med rødder i en bevægelse, som oven i købet var blevet oprettet af fjenden?

Svaret var enkelt: Fordi Frelimo siden selvstændigheden havde begået så mange fejltagelser, der var gået ud over folks muligheder for at skabe et bedre liv, at partiet havde fået mange fjender.

Renamo har især fået tilslutning fra vælgerne i den midterste og nordlige del af landet, dvs. områder, som i særlig grad ikke har nydt godt af landets økonomiske fremgang. Her synes folk, at 'dem fra hovedstaden' og 'dem fra Frelimo' har 'spist det hele'.

En bonde fra Tête-provinsen siger i et interview i 2015: „Jeg var tidligere medlem af Frelimo, men nu har jeg meldt mig ud. De eneste, der får noget ud af Frelimos styre er dem selv og dem, der bor i Maputo.“ En anden siger: „Jeg stemte på Renamo sidste gang, og jeg håber, at de snart kommer til at erstatte Frelimo. Mine naboer er enige – vi ved ikke om Renamo er bedre, men vi er parate til at give dem chancen“.

Også i byerne er der utilfredshed. I 2008 og i 2010 udbrød der voldsomme optøjer i hovedstaden Maputo. Folk fra fattigkvartererne pro-

Optøjer i hovedstaden
Maputo, 2010.

testerede mod stigende priser på mad og transport. De nøjedes ikke med fredelige demonstrationer, men væltede biler og stak dem i brand, plyndrede butikker og kastede sten mod politiet, som slog hårdt igen med riffelkugler og tæsk: Fire personer blev dræbt i 2008 og ti i 2010.

Frelimo har vundet alle parlaments- og præsidentvalg siden demokratiet blev indført i 1994, men anklager om valgsvindel er blevet stærkere og stærkere. Udenlandske observatører bekræftede uregelmæssigheder ved valgene i 2009 og 2014, men tilføjede, at svindelen ikke havde ændret valgets resultat.

Renamo var uenig. Frustreret over ikke at have nogen indflydelse på landets politiske kurs udvandrede partiers medlemmer af parlamentet i 2012. Partilederen, *Alfonso Dhlakama*, vendte tilbage til sit gamle hovedkvarter langt ude i et bjergfyldt område sammen med knap tusinde bevæbnede mænd, hvorfra de igen begyndte at overfalde busser og angribe politistationer. Hæren forsøgte at finde og nedkæmpe dem, men måtte opgive, hvilket var en vældig propagandasejr for Dhlakama.

Ved en ihærdig mæglingsindsats med bidrag fra flere udenlandske ambassadører kom Dhlakama ud af bushen og deltog i 2014-valget. Frelimo vandt også dette valg, men kun knebent, og oppositionen fik flertal i seks ud af landets 10 provinser.

Frelimo fortsatte imidlertid sin politik med at holde Renamo uden for indflydelse, og magtkampen mellem de to organisationer førte til en voksende risiko for at ende i vold og omfattende konflikt.

Økonomisk vækst og korrupsion

Da Mozambique kom ud af krigen i begyndelsen af 1990'erne, var det et af verdens fattigste lande med et bruttonationalprodukt pr. indbygger på bare \$90.

Mozambique kunne kun komme ud af fattigdommen ved at tiltrække udenlandske investeringer, der kunne skabe arbejdspladser og handle med de lokale virksomheder, så disse også kunne skabe jobs; og så alle, ansatte og virksomheder, betalte skat, så staten kunne investere i uddannelse, sundhed, infrastruktur og så videre.

Men det var svært at få nogen til at investere i et land, der var hærget af krig, og hvis regeringsparti i mange år havde ført en kommunistisk politik, hvor alle virksomheder skulle drives af staten. Ganske vist havde Frelimo i 1989 afskaffet socialismen som sin ideologi, men partiet havde ikke noget erhvervsvenligt ry.

Derfor var det et stort gennembrud, da regeringen i slutningen af 1990'erne lykkedes at tiltrække en investering på mange milliarder dollar i et stort aluminiumsmelteværk, Mozal.

Landet betalte en høj pris for Mozal. Det højteknologiske værk kører næsten fuldautomatisk med kun få arbejdspladser. Værket har sin egen kaj ved havet, hvor råstofferne bliver sejlet ind og den færdige aluminium eksporteret. Det køber kun få ydelser fra lokale firmaer – kort sagt, det skaber stort set ingen lokale arbejdspladser eller efterspørgsel efter lokale varer og tjenester.

Det eneste, Mozambique leverer i stor stil til Mozal, er strøm. Værket er enormt energikrævende, og da aftalen blev indgået havde Mozambique overskud af strøm; Cabora Bassa-dæmningen leverede langt mere, end landet brugte. Mozal får sin strøm til spotpris.

Endelig fik de udenlandske virksomheder, der ville sætte penge i værket, tilbudt skattefrihed i mange år.

Værket giver altså hverken arbejde til de almindelige mozambiqueere eller skatteindtægter til staten. Regeringen mente imidlertid, at denne pris var acceptabel i lyset af, at værket kunne bane vej for flere investeringer fra udenlandsk erhvervsliv. Værket skulle gøre det tidligere socialistiske Mozambique 'stueren' som internationalt investeringsland. Det lykkedes, og landet fik mange, nye investeringer i de følgende år, især i mine- og byggeindustri.

Regeringen kunne tillade sig at give afkald på skatteindtægter fra værkets overskud, fordi de vestlige lande var parate til at betale halvdelen af Mozambiques statsbudget. Pengene til skoler, sygehuse, statsforvaltning etc. blev sendt gennem bistandsorganisationer, også tit kaldet donorer, som Danida, Verdensbanken, EU, etc.

Da der igen begyndte at komme penge mellem hænderne på folk – og ministre – stak et gammelt spøgelse imidlertid hovedet frem: Korrup-tionen voksede. Mozambique har sådan set altid været korrupt, lige fra kolonien blev skabt i slutningen af 1500-tallet. Portugals konge havde monopol på handelen i den nye koloni, men hans udsendte embedsmænd lavede underhåndsftaler med de lokale arabiske købmænd, hvorefter de delte i porten. Kongens soldater solgte ud af hans krudt og geværer. Helt fra grundlæggelsen af landet har korrup-tion altså været en indarbejdet del af det offentliges aktivitet, og det forblev sådan helt frem til Frelimos revolution i midten af 1970'erne.

Det socialistiske Mozambique var i de første befrielsesår en undtagelse: moralen var lige så høj som idealerne, og landet var for første gang fri for korrup-tion. Derefter fulgte de lange magre år under borgerkrigen, hvor der hverken var noget at stjæle eller privilegier af betydning at dele på korrup-t vis. Men efter Frelimo formelt havde opgivet socialismen, og da der igen kom penge til landet, opstod mulighederne på ny. I takt med at pengestrømmen voksede, steg også korrup-tionen. Da de mange statsvirksomheder blev privatiseret i 1990'erne som led i den nye, kapitalistiske politik, fik folk med gode forbindelser ofte fingrene i gode forretninger til vennepris.

Efter 2000 blev det rigtigt slemt. Den uafhængige presse råbte op, og de internationale donorer protesterede. Og som årene gik, blev donorerne stadig mere skrappe i deres kritik af Frelimos regeringsførelse. De truede flere gange med at lukke for pengene, og gjorde også i perioder alvor af truslen. Danmark besluttede i 2015 at standse den statslige bistand til Mozambique.

Megaprojekter for eliten

Megaprojektet Mozal dannede forbillede for Frelimos økonomiske strategi i det nye årtusinde.

Dette hang sammen med både international og lokal udvikling. Verdensøkonomien voksede stærkt efter år 2000, råvarepriserne steg voldsomt, og man opdagede, at Mozambiques undergrund var fuld af værdifulde mineraler: Verdens største uudnyttede aflejring af kul og store forekomster af naturgas er de mest kendte. Men også sjældne, værdifulde metaller som tantalum, beryllium og niobium bliver udvundet sammen med smykkesten, granit og marmor.

Desuden har Mozambique mange tusinde kilometer solbeskinnet sandstrand og masser af smukke, eksotiske øer tæt på kysten, alt sammen perfekt til at tiltrække millioner af turister.

BNP og Mozal

Aluminiumssmelteværket Mozal er et godt eksempel på, at økonomiske statistikker ikke fortæller hele historien om et lands virkelige tilstand. Frem til omkring 2010 udgjorde dets produktion halvdelen af hele Mozambiques økonomiske vækst, og salget af aluminium stod for hele to tredjedele af landets eksport, men kun 1.000 mennesker var ansat på værket. Mens Mozal således bidrog afgørende til, at landets økonomiske nøgletal så imponerende ud, bidrog værket således ikke synderligt meget til hverken statens indtægter eller borgernes. Økonomiprofessor *Carlos Nuno Castel-Branco* har konstant advaret mod skattefriheden til megaprojekterne: „Regeringen siger, at skattefrihed tiltrækker investorer. Det er forkert – de kommer, fordi vi har mineraler, de er interesserede i.“

Besøg Mozals hjemmeside:
<http://www.south32.net/our-operations/south-africa/mozal>

Mozambiques regering satser hårdt på at få internationale investorer til at udnytte disse muligheder, især i mineindustrien. Investorer betalte for rettighederne til at drive minerne og investerede endnu mere i kul- og gasudvinding; til gengæld påtog staten sig at gennemføre store projekter med at bygge jernbaner, broer og havne for at få det hele til at fungere.

Der er mange faldgruber for et udviklingsland i sådanne megaprojekter. Politikere og embedsfolk får bl.a. gode vilkår til at berige sig selv på samfundets bekostning, når de forhandler kontrakter med de udenlandske selskaber.

Megaprojekter giver eliten nye muligheder

Kritiske forskere spørger, hvorfor regeringen fastholder en strategi med megaprojekter, når det ikke er den bedste til at udvikle landet? For minedrift, Mozal samt olie- og gasudvikling skaber kun få arbejdspladser; langt hovedparten af investeringerne går til dyre maskiner og kompliceret teknologi, der hovedsagelig kræver betjening af højt uddannede specialister – som ofte skal hentes i udlandet.

Til brug for denne bog tog vi spørgsmålet med til økonomerne i Mozambiques Institut for økonomiske og sociale studier, IESE, en lokal tænketank. De har følgende forklaring:

Mozambique har altid været så fattigt, at landet ikke har haft tilstrækkelig opsparing til selv at finansiere de nødvendige investeringer. I kolonitiden var det portugisisk og især britisk kapital, der blev investeret, umiddelbart efter selvstændigheden blev vi i stedet afhængige af Sovjetunionen og de øvrige socialistiske lande. Så kom genopbygningen efter freden, der betød afhængighed af Verdensbanken, IMF og de øvrige internationale bistandsdonorer (USA, EU, nordiske lande, etc.).

Men regeringen synes, at donorerne er besværlige samarbejdspartnere, fordi de kræver god regeringsførelse. De insisterer på åbenhed om minekontrakterne, de kræver korrruptionen bekæmpet, de forlanger fair konkurrence om f.eks. store byggeprojekter.

Udenlandske investorer elsker store projekter – det samme gør landets regering. Her er en investors vision om et øko-hotel bl.a. finansieret af tyske og sydafrikanske bistandspenge til en hotel-skole (<http://sadea.org.dedi46.cpt3.host-h.net/portfolio-item-category/current-projects/>). Læg mærke til, hvordan byen er afbildet – i kontrast til, hvordan den reelt ser ud. De gamle etageejendomme blev bygget i slutningen af 1960'erne til fattige hvide portugisiske indvandrere. De fleste flygtede, da det hvide styre faldt.

Megaprojekterne, som drives af private investorer, giver eliten mulighed for at tjene hurtige penge. Når disse udenlandske investorer konkurrerer om retten til at udnytte mineralerne, kan ministre, præsidenten og topembedsmænd give kontrakterne til den investor, der også afleverer en slat til dem.

Det er en gammelkendt form for korrupsion, som donorerne er på vagt over for. Som svar har eliten udviklet en mere avanceret form: Megaprojekterne kan kun lykkes for investorer, hvis staten bygger veje og jernbaner, udvider havne, sælger strøm og så videre. Donorerne har haft svært ved at sige nej til disse offentlige investeringer, fordi formålet med dem angiveligt er at fremme landets økonomi. De har givet grønt lys for, at staten optog lån for at finansiere opgaverne, men det er ofte de samme politikere og topembedsmænd, der ejer virksomhederne, der får kontrakterne til disse offentlige opgaver.

Med megaprojekterne er det lykkedes regeringen at slå to fluer med ét smæk. De har mindsket afhængigheden af de vestlige donorer, og de har sikret deres egne indtægter. Men de har gjort Mozambique afhængige af international investeringskapital og Kinas kreditter. Afhængighed er farlig. Det medfører, at landet ikke selv har kontrol over sin økonomi. Desuden medfører strategien, at regeringen ikke sørger for en udvikling, der gavner landets brede befolkning.

Hvad med landbruget?

Selv om 80% af Mozambiques indbyggere er bønder, importerer landet en stor del af sine fødevarer. En rapport fra Den Internationale Valutafond fra 2015 peger på en række forhold, som står i vejen for, at landet selv producerer mere:

Bønderne betaler en alt for høj pris for kunstgødning, hvis de overhovedet kan få fat i den, fordi fordelingen af denne rundt i landet er ineffektiv. Størstedelen af bønderne har desuden langt til en ordentlig vej og derfor svært ved at få overskudsproduktion til et marked. Mange steder mangler broer over selv mindre floder. Kun ganske få har adgang til at vande deres marker, når regnen svigter. En stor del af bønderne er så underernærede, at de ganske enkelt ikke kan arbejde effektivt. Selv effektive og dygtige bønder har svært ved at få lån til at udvide deres produktion. Regeringen er bange for oprør i byerne og gør det derfor billigt at importere udenlandske fødevarer, men det gør det vanskeligt for lokale bønder at konkurrere.

Alt i alt er forholdene for fattige på bondelandet fra slutningen af nullerne langsomt blev dårligere, samtidig med at Mozambique har haft nogle af verdens højeste økonomiske vækstrater.

Den vigtigste årsag er, at regeringen ikke har prioriteret bøndernes forhold særligt højt. Valutafonden, Verdensbanken og de internationale donorer har i årevis peget på dette, og de har også givet stor støtte til landbrugsministeriet. Men bønderne har ikke mærket meget til støtten.

Ifølge regeringen skyldes forholdene, at det er svært at få bønderne til at udvikle sig, og at man stadig ikke har de nødvendige kræfter i ministerier og den offentlige administration til at støtte dem.

Kritiske forskere har en anden forklaring: „Den politiske elite kan ikke tjene penge på småbønderne. Der er ingen regeringskontrakter eller mulighed for korrupsion, så eliten samler sin opmærksomhed om megaprojekterne i stedet,“ siger professor *Joao Mosca* fra Landbrugsforskningsinstitutionen ORMR.

„De udenlandske investorer har heller ikke store muligheder for at tjene penge på småbønderne, med mindre de dyrker bomuld, sukker eller tobak. Men det er kun de færreste bønder, der har mulighed for det, og priserne er ofte meget dårlige. Endelig kan bankerne tjene bedre penge på byernes store byggeprojekter eller ved at købe statsobligationer.“

Mosca frygter, at disse forhold kan fortsætte længe: „Småbønderne er ikke tilstrækkeligt organiseret til at forsvare eller fremme deres interesser mht. priser, teknologi, veje, og så videre – de har derfor svært ved at presse regeringen. Jeg tror desværre, at udviklingen fører til, at masser af fattige forlader landområderne og søger ind til byerne – og

jeg frygter, at det ender i eksplosioner, hvor folk går amok eller laver et egentligt oprør.“

Vanskelig fremtid

Fra midten af 2010'erne stod Mozambique og dets nyvalgte præsident Filipe Nyusi over for både store muligheder og vanskelige udfordringer. De rige forekomster af gas, kul og værdifulde mineraler rummede mulighed for at finansiere det fattige lands udvikling, og mange internationale investorer var villige til at skyde penge i projekterne. Samtidig var det lykkedes landet at gøre sig uafhængig af udviklingsbistand.

Landet var imidlertid blevet et af Afrikas mest korrupte, og utilfredsheden ulmede i befolkningen. Det store befolkningsflertal af bønder havde ikke nydt godt af de forgående års økonomiske vækst, og kun få af dem så landbruget som en mulighed for en bedre fremtid. Der var til gengæld ikke jobs til de mange, der var søgt til byerne i håb om et bedre liv, og sundhedsfarlige slumkvarterer voksede vildt.

I hele den nordlige halvdel af landet voksede tilslutningen til den tidligere oprørsgruppe Renamo, som truede med at bruge vold for at få Frelimo til at skifte økonomisk og politisk kurs – akkurat som Renamo gjorde op til valget i 2014, da dens væbnede folk overfaldt politistationer og beskød busser og biler på øde landeveje.

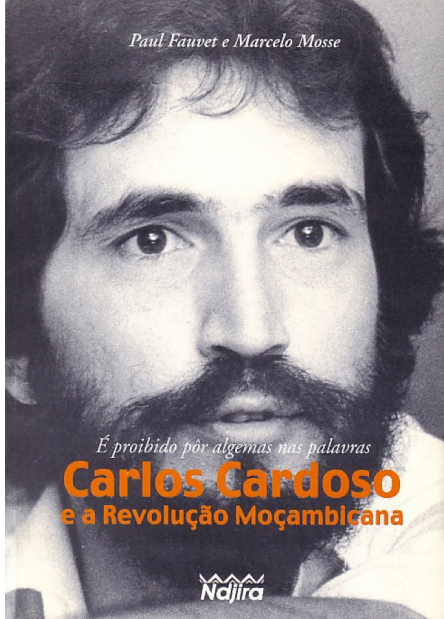
Da Nyusi blev valgt til præsident i 2014, præsenterede han sig som en mand, der både ville lytte til protesterne og stifte fred med oppositionen. Men det vil kræve, at han bryder med stærke kræfter i det parti, der har gjort ham til landets præsident.

Link: Interview med Afrika-eksperten Jeffrey Herbst om den type stat, befrielsesbevægelser som Frelimo har skabt i det sydlige Afrika: <https://www.information.dk/moti/2016/03/foer-haeren-vender-vaabnene>

En korruptionsskandale

Under de omfattende privatiseringer i 1996-97 blev to af landets største banker, *BCM* og *Banco Austral*, overtaget af nogle investorer, som derefter begyndte at tømme dem med lån til sig selv og deres venner.

Landets topjournalist, Carlos Cardoso, var forarget over den åbenlyse svindel, og i slutningen af 1990'erne lykkedes det ham at grave stadig flere oplysninger frem om både den svindel med bistandsmidler, som de nye ejere havde brugt til at købe bankerne for, og den efterfølgende tømning. Han skrev desuden, at han kunne bevise, at investorerne også var indblandet i hvidvaskning af narkopenge. Mens hans historie udviklede sig, beskrev han ved hjælp af

É proibido pôr algemas nas palavras
Carlos Cardoso
e a Revolução Moçambicana

Najira

Carlos Cardoso var Mozambiques mest kendte journalist; han skrev imod kolonimagten, støttede Frelimo – men blev i 1990'erne stadig mere optaget af at afsløre korrupsion i partiets top. I 2000 blev han skudt ned på åben gade. To af hans venner skrev en bog om hans liv og den årelange kamp for at få hans mordere afsløret og fængslet. Det viste sig, at præsidentens søn havde betalt lejemorderen for drabet.

tidligere livvagter blevet dømt som den ene gerningsmand.

I 2003 blev seks lejemordere dømt for drabet på Cardoso efter en grundig retssag, hvor det blev fastslået, at flere af dem tilhørte svindelkredsen omkring BCM. Tre af dem svor under sagen, at checken til lejemorderne var underskrevet af Nyimpine.

Præsidentens søn gik imidlertid fri af begge sager, indtil Chissano afgik som præsident i 2004. I maj 2006 blev Nyimpine endelig sigtet, hvorefter sagen igen gik i stå, fordi hans far forhindrede hans arrestation. Efter pres fra donorerne blev retssagen mod Nyimpine og flere medsamsvorne indledt i foråret 2007, men den gik uhyre langsomt fremad. Først da Nyimpine i oktober 2007 døde af et slagtilfælde, var der udsigt til, at sagen mod de øvrige anklagede langt om længe ville blive ført til ende.

lækkede papirer et spor af korrupsion og råddenskab i begge banker, der førte fra Maputos elite af nyrige forretningsmænd frem mod Frelimos top.

På vej hjem fra arbejde i november 2000 blev hans bil beskudt på nær hold med AK-47 stormrifler fra mænd i en overhalende vogn. Cardoso døde på stedet.

Politiundersøgelsen var længe undervejs, men efter en storm af vrede protester fra en rystet offentlighed blev de mistænkte endelig arresteret, og en retssag indledt i slutningen af 2001.

Forinden var den ene bank gået konkurs med et tab på én milliard kroner, men i stedet for at ind-

skyde ny kapital leverede ejerne den tømte bank tilbage til staten, som undlod at retsforfølge svindlerne og accepterede tabet.

Landets nationalbank, *Banco de Moçambique*, var bredt respekteret for sin ukorruperte ledelse, og den indsatte sin unge chefrevisor *Antonio Siba-Siba Macuacua* som direktør for Banco Austral for komme til bunds i svindelen, inddrive udestående, retsforfølge svindlerne og forsøge at få banken solgt igen til nye, kommercielle ejere.

En af hans første handlinger var at ophæve en kontrakt, som præsidenten, Joaqim Chissanos søn, *Nyimpine*, havde med banken om et månedligt gebyr for fiktive konsulentydelse. Mens Macuacua arbejdede på at finde ud af, hvilke svindlere tilknyttet banken, der også skulle tilbagebetale penge til staten, førte sporet ham tættere og tættere på andre ledende Frelimofolk.

To dage før Macuacua skulle aflevere sin rapport i august 2001, faldt han femten etager ned gennem en trappeskakt i banken, ifølge politiet skubbet eller smidt i døden af to mænd. Senere er en af præsidentens

Mens ulovlighederne i BCM tilsyneladende blev klarlagt, er svindlen i Austral Bank aldrig blevet opklaret. Ingen er blevet sigtet, heller ikke for mordet på Macuacua. Flere af donorerne truede gentagne gange med at standse for bistanden, hvis der ikke skete noget, men de opgav til sidst.

Mordene rystede hele det mozambiquiske samfund. Redaktør Fernando Lima fra avisen Savana siger: „Der var ikke bare tale om to tilfældige mord, men mafiametoder med en næsten filmisk kynisme. De var signaler om brutale konsekvenser, hvis man forsøgte at grave i korrupsionssager, der involverer landets mægtigste, og de viste, at morderne følte sig beskyttede.“

Bondeliv – et besøg hos bønder i Angonia, Tête

80% af Mozambiques befolkning lever helt eller delvis af landbrug, mange er bønder. De driver familiebrug, hvor alles arbejdskraft er nødvendig, mand og kone og børn. Langt de fleste er ludfattige. *Diogene Lasomine* er en af dem.

Diogene Lasomine er en af dem.

„Der er mange problemer,“ siger han. „Min største opgave er at skaffe kontanter.“ Maden, bondefamilierne spiser, dyrker de selv, akkurat som bønderne ofte gjorde i Danmark indtil 1960'erne. Men vi skal købe tøj og betale skolepenge, lægen og medicinen koster, og det gør te, sukker og salt også.“ Hvis børnene skal læse lektier efter solnedgang, skal der også investeres i petroleum til en lampe, eller i en soldrevet lampe.

Alt det kan en bonde selvfølgelig spare på; børnene kan blive hjemme og arbejde i stedet for at gå i skole, og man kan bede til Gud om, at sygdomme går over. Praktisk talt alt tøj, som bønderne og deres børn bærer, er brugt; det kommer fra Europas og USA's overskud og sælges på lokale markeder. Men børnenes skoleuniform skal sys billigt hos den lokale skrædder.

Udgifterne til familien er dog det mindste pengeproblem for bonden. Den dårlige jord kræver også gødning, for at de små jordlodder kan give tilstrækkeligt med mad, og bønderne har langt fra tilstrækkeligt med husdyrgødning. Så de må købe kunstgødning.

„Det er dyrt, og prisen går kun op og op.“

Det er et slid at forvandle solbagt jord til nyplanted.

Foto: Peter Tygesen

For at skaffe kontanter skal bondefamilien producere mere, end den selv bruger og sælge overskuddet på markedet. Det er en kamp, for pengemanglen gør, at alle vil sælge lige efter høsten, og det sænker den pris, de kan få. Kun ganske få har råd til at vente, til prisen stiger en smule igen, og i mellemtiden kan skadedyr som rotter og insekter gøre så stort indhug i lageret, at ikke meget er vundet. Værre er, at dårlige veje, store afstande, få lagerbygninger og underudviklede handelsstrukturer for mange betyder, at de reelt kun har den nærmeste, fattige provinsby at sælge til.

Bønderne i højlandet Angonia nær grænsen til Malawi er bedre stillet end mange andre i Mozambique. De får mere regn end de fleste af deres landsmænd, og de kan dyrke tobak til kontantsalg for et amerikansk firma; det er usædvanligt og gir Angonias bønder en indtægtsmulighed, som kun de færreste har. Alligevel er de stadig fattige.

„Vi vågner ved fire-tiden om morgenen, lige før lyset kommer,“ fortæller Maria Fortuna. „Pigerne henter vand og laver te og så går vi i marken, før det bliver for varmt. Drengene driver køerne ud for at finde noget at spise, vi har tre køer og en kalv. De passer dem hele dagen, så de ikke løber ned til floden og æder folks grøntsagshaver.“

„Lige nu gør vi jorden klar før regnen kommer. Vi dyrker i alt 2,5 hektar (svarer til cirka to fodboldbaner), mere kan vi ikke overkomme. Jorden er stenhård efter et halvt år uden regn, og det er et slid. Vi hakker de gamle majsstokke ned i jorden, det giver en smule næring og så dynger vi jorden op i lange, knæhøje volde på tværs af markens hældning. Så skyller jorden ikke væk, når regnen kommer væltende; og vandet bliver liggende mellem voldene.“

„Fra 10-11 tiden til klokken 2-3 stykker er det for varmt at arbejde i marken. Så spiser vi og hviler, passer høns og hus og reparerer småting på gårdspladsen. Sidst på dagen tager vi en tørn i markerne igen, og før dagen slutter, sår vi det område, vi har hakket den dag. Med storetåen laver vi et lille hul i den hakkede jord og planter to-tre majs-korn og en smule kunstgødning.“

„Vi sover tidligt.“

Luisa Mkwesalamba og døtrene har taget deres pæneste tøj på, for nu kommer manden med fotografiapparatet. Hun er 53 år og drømte som barn om at komme væk fra landsbyen og blive læge, men så kom krigen. Nu er hun bondekone og havde håbet, at den ældste datter kunne studere. Men lærerne giver kun gode karakterer til dem, der betaler godt.

Luisa fik seks børn og har syv børnebørn; manden døde for nogle år siden, og hun har ikke lyst til at gifte sig igen.

Luisa Mkwezalamba og
tre døtre. Foto: Peter
Tygesen

Sådan ser hendes landbrug ud:

- 5 køer, heraf to okser. „Køer er gode at ha’. De gir en smule mælk, og hvis man har et rigtigt dårligt år, kan man sælge én. En ko koster omkring 700 kr.“
- Hun har ingen geder, høns eller svin.
- 2 oksekærrer – „så jeg kan køre høsten til byen og hente kunstgødning.“
- 1 hus i brændte sten med zinktag.
- 4 hakker.

Hun dyrker:

- Én hektar med blandet majs og bønner. „Majs er den daglige mad, bønner er sunde, børnene får nogle med som tilskud til skolemaden.“
- En halv hektar kartofler. „De skal helst sælges hurtigt, ellers rådner de.“
- En hektar tobak. „Det er hårdt arbejde. Vi køber frø af firmaet og sår dem i grøntsagshaven nede ved floden. De skal sprøjtes mod insekter og derefter plantes ud på marken, én for én. Hvis det ikke regner hurtigt derefter, dør de. De skal have meget gødning og sprøjtes igen. Når planterne er blevet store, skal bladene høstes, bæres hjem, trækkes på strå og hænges til tørre. Der skal bygges tørreskure. Det tager alt sammen enormt meget tid, og jeg lejer nogle fattige mænd fra nabolandsbyerne i sæsonen; de bliver betalt med majs. Når bladene er tørrede, kommer opkøberne fra firmaet. De synes altid, at kvaliteten er for dårlig, og så får jeg en lavere pris.“

- „I grøntsagshaven dyrker jeg også tomater. Opkøberne kommer lige til gårdspladsen og henter dem.“

I gennemsnit tjener Luisa omkring 1.500 kr. i kontanter om året, men det varierer voldsomt. „Det er regnen, der bestemmer. I det bedste år tjente jeg 1.200 kr. bare på tobakken, i de dårligste år var der ikke en cent tilovers, efter jeg havde betalt daglejerne og tobaksfirmaet for frø, sprøjtemedler og gødning. I de år var alt mit arbejde spildt.“

Desuden ejer familien:

- 1 transistorradio.

(Navnene på bønderne i artiklen er opdigtede for at beskytte dem.)

Storbyliv

Hovedstadsområdet Maputo er en af de hurtigst voksende byer i Afrika. Forskere regner med, at indbyggertallet stiger fra 2,5 millioner i 2011 til mindst seks millioner i 2025.

Langt de fleste bor i et bælte af uformelle og uplanlagte boligområder af selvbyggede huse omkring det kommercielle bycentrum, i lavtliggende områder truet af oversvømmelser, langs hovedveje, jernbaner og ved siden af forurenende fabrikker. Tre fjerdedele har ikke adgang til rent drikkevand, og spildevand flyder på overfladen på grund af mangel på kloakker. Områderne er hærget af malaria og hyppige udbrud af vandbårne sygdomme som kolera.

Praktisk talt ingen af indbyggerne i dette bælte har regelmæssige indtægter; de fleste lever af småjobs, handel eller penge fra familie-medlemmer i udlandet, især i Sydafrika. I de ydre områder dyrker folk lidt majs eller cassava ved siden af husene, men som byen vokser, bliver også haverne bebygget; nær centrum er boligområderne blevet til tæt slum af huse under bliktag mellem smalle gyder, hvor kun gående kan passere hinanden. Her er ikke engang plads til cyklister.

Forstaden Laulana er et mellemområde, hvor der fortsat er luft mellem husene til mangotræer og haver. Der er ingen asfaltveje, men brede hjulspor i gult sand, intet fortov, træer og grå huse af cementsten.

Foran et af husene er rejst et træstativ i sandet. Nogle halvstore børn hænger ud sammen med en stor pige og 31-årige *Filou*; hun er mor til tre og kvinden bag den lille gadebutik.

„Jeg står her fra otte-tiden om morgen til syv-otte om aftenen. Varerne har jeg hentet på et marked nogle kilometer herfra; jeg tager først én bus og skifter så til en, der standser ikke langt herfra. Det koster til sammen 50 meticais og kan tage en times tid. På en god dag sælger jeg for 5-600 meticais, men de fleste kun for 2-300.“ Det svarer til 40-50 kroner.

„Jeg sælger til det dobbelte af den pris, jeg køber for. Men jeg tjener stadig ikke ret meget. Jeg prøver at nøjes med to-tre ture til markedet om ugen, men jeg har ikke så mange penge og kan ikke købe ret meget ad gangen. Derfor er det vigtigt at komme til at kende dem, man selv køber fra, for så man kan få en smule kredit. Med det kan man købe lidt ekstra og dermed spare en bustur. Dén besparelse er så min ekstra indtjening.“

Filou prøvede først at slå sin bod op i et kvarter lidt tættere på bymidten, hvor der er flere folk, men der var konkurrencen også hårdere, så det daglige salg var mindre. Derfor flyttede hun herud foran sin mors

hus, hvor hun kan gemme varerne om natten, for der er mange tyveknegte herude i *caniso*'en.

Caniso betyder direkte oversat 'byen af strå'. Udtrykket stammer fra kolonitiden, hvor hvide og sorte mennesker skulle bo i hver deres del af byen. De hvides by bestod hovedsagelig af betonehøjhuse og blev kaldt *cimento*'en, cementbyen, mens fattigkvartererne rundt om, hvor afrikanerne boede, var bygget af strå, *canes*. I dag bruges udtrykket *caniso* stadig om fattigkvartererne.

Zito Cambako er en ung fyr på 22 år, der lever af at sælge brugt tøj. 'Butikken' består hovedsagelig af nogle snore langs en væg, hvor varerne er udstillet. Den tilhører hans familie, og de skiftes til at stå der i solen og vente på, at der skulle dukke en kunde op. Der er langt mellem kunderne i det fattige kvarter.

Zito henter tøjet på et større marked, nogle gange køber han en sæk med blandet tøj, andre gange udvælger han bestemte stykker i forhold til efterspørgslen. Lige for tiden er der især salg i korte nederdele.

I dag har han stået i butikken fra syv morgen, til jeg møder ham ved halv-tre tiden. Foreløbig har han intet solgt; det er en dårlig dag. Det var

ikke meget bedre dagen før, da solgte han for 30 kr.

Zito gik syv år i skole, og så gik han på gaden og solgte puder. Det var endnu dårligere end tøjbutikken. De er fire i familien, der arbejder: Hans mor og en bror er i Syd-

afrika, hvor de også sælger tøj. En anden bror er heldigere, han har fast arbejde som vagtmand.

Hvad med fremtiden?

Zito har ingen planer – det må gå som det kan, siger han.

På en tom bar ved hovedgaden hænger to unge fyre hen over billardbordet, men *Dela Sarama* på 22 og *Hermene Gildo Mashawa* på 28 er her ikke for at drikke. Ingen af dem har arbejde, så de skal bare have tiden til at gå; de har ikke engang råd til en cola, siger de.

Hermene laver noget tømrerarbejde, men der var ikke noget at lave i dag. I går var en rigtig god dag; da satte han vinduer i et hus, det gav 60 kr.

Dela fik lidt penge ud af sidste måned. Han har en ven, der arbejder i Røde Kors og han spurgte, om Dela ville med som frivillig og hjælpe i et område, der var ramt af oversvømmelser. Han var der i to uger og spa-

rede hver en øre af lommepengene, de fik af Røde Kors; det gav i alt 5,500 kr. Da han var dreng, drømte han om at blive læge, men efter 9. klasse slap familiens penge op, og så røg den drøm.

Hermene måtte holde op i 8. klasse. Nu drømmer han om at få et godt job

i et firma, men foreløbig håber han på at komme til at arbejde for en rigtig tømrer og blive god til faget.

De bor begge to stadig hjemme hos familien; de har ikke råd til at bo for sig selv. Det er svært at blive gift, når man ingen penge har, fortæller de; kvinderne vil have en fyr med penge. Det er dog alligevel lykkedes Hermene at blive gift, og han har to børn. Nu drømmer han om at finde et stykke jord længere ude og bygge et hus til familien. Han sparer op, men en grund koster 25-30.000 kr. Til gengæld kan han selv bygge huset og regner med, at et lille et med bare ét rum vil koste ham ca. 5.000 i materialer.

Dela ved ikke, hvad han kan gøre for at få arbejde. Han håber på, at noget vil vise sig.

Alle fotos i afsnittet *Storbyliv* er taget af Peter Tygesen.

Livet i fattigkvartererne er på mange måder et lotterispil – med mange tabere. Men når 37-årige *Errico* fortæller om sit liv lyder det igen og igen: Jeg var heldig!

Min far var en fattig jernbanearbejder, men han sørgede for, at vi alle kom i skole. Mor var meget streng, så jeg var flittig. Og jeg var hel-

dig; nogle katolske missionærer synes jeg var dygtig og gav mig et stipendium, så jeg kunne komme på universitetet.

Jeg læste samfundsfag, men så skete det heldige, at den første journalistuddannelse åbnede, og dér kom jeg ind. Lige da jeg var færdig, åbnede den første uafhængige tv-station og jeg fik heldigvis job dér. Det gik mig godt, jeg rejste med præsidenten på hans besøg, og en dag var jeg til et møde, hvor redaktøren for landets bedste avis tilfældigvis også deltog. „Jamen, du taler jo engelsk“, råbte han og bad mig komme til møde dagen efter. Han ansatte mig på stedet; dengang var der næsten ingen, der kunne tale engelsk. Men jeg havde været heldig, for da jeg var dreng, fik vi en nabo fra Zimbabwe, en flygtning. For at tjene penge, åbnede han en skole, hvor vi lærte engelsk.

Jeg havde også læst jura ved siden af arbejdet, så embedsmændene ikke kunne køre om hjørner med mig: – jeg kunne læse loven. Jeg blev en god journalist. På den måde var jeg med i bølgen af de første journalister på de første uafhængige aviser. Vi behøvede ikke kun at skrive det, regeringen krævede. Vi kunne tænke selv og kritisere.

Jeg elskede at være journalist, men man arbejder hårdt for en lav løn, og en dag så jeg et opslag for et job i en international organisation: De søgte en journalist, der kunne hjælpe folk til at forstå deres rettigheder. Det var en fordel, skrev de, hvis man talte engelsk. Nu har jeg familie og to børn og et godt betalt, fast job.

Jeg har været en heldig mand!